

نصرالله صالحی

زبان‌های ترکی، عربی و فارسی را به خوبی می‌دانست.^۲ از وی آثار متعددی اعم از تألیف و ترجمه باقی مانده است. نوزات کایا (اقایا) آثار او را به شش دسته تاریخی، ادبی، فقهی، اخلاقی، تفسیر و سیر تقسیم کرده است.^۳ از میان آثار متعدد او، در این جا تنها چند مورد از آثار تاریخی او معرفی می‌شود.

آثار: از عبدالعزیز افندی چهار اثر تاریخی باقی مانده است: ۱۱. **روضه‌الابرار**: این اثر، یک تاریخ عمومی است. از حضرت آدم شروع شده و تا سال ۱۰۵۸ قمری ادامه می‌یابد. دارای چهار فصل و دو تکمله است. از تاریخ پیامبران پیش از اسلام شروع و تا جلوس سلطان محمد چهارم عثمانی (۱۰۵۸/۱۶۴۸) ادامه می‌یابد. نویسنده در زمانی که قاضی عسکر روم‌ایلی بوده، کتاب را به پایان رسانده و به سلطان محمد چهارم تقدیم کرده است (۱۰۵۹). نخستین بار در ۱۲۴۸ در مطبعه بولاق مصر منتشر شد. با آن که درباره دولت‌های ایران بعد از اسلام مطالبی دارد، اما تقریباً تکرار منابع دیگر است.

وقایع مربوط به دوره صفویه که هم‌زمان با دوره عثمانی است، دارای اهمیت است. در صفحه ۳۰۷ به «بیان ظهور سرخ‌سرا و شاهان کشور عجم» پرداخته است. دیگر وقایع

اشاره: در این شماره به یکی دیگر از مورخان عثمانی که درباره روابط ایران و عثمانی در عصر صفوی آثاری از خود به جا گذاشته می‌پردازیم. شخصیت مذکور قره‌چلبی‌زاده عبدالعزیز افندی است. وی به یکی از خاندان‌های علمی معروف عثمانی به نام قره‌چلبی‌زاده منصوب است.

وی در یک خانواده اهل علم در استانبول به دنیا آمد (۱۵۹۱/۱۰۰۰). پدرش، حسام‌الدین، و برادرش محمود هر دو قاضی عسکر بودند [...] با مرگ سلطان ابراهیم در ۱۰۵۸/۱۶۴۸ و به سلطنت رسیدن مراد چهارم (حک: ۱۰۳۲-۱۰۴۹) زمینه پیشرفت او فراهم شد. چنان که وی مورد توجه سلطان مراد چهارم قرار گرفت و از طرف او عنوان شیخ‌الاسلامی یافت. در واقع، عبدالعزیز افندی در سال ۱۰۶۱/۱۶۵۱ به جای بهاء‌الدین افندی شیخ‌الاسلام شد؛ اما چند ماه بعد از کسب این مقام، یعنی درست در همان سال، مورد غضب پادشاه قرار گرفته و به جزیره «ساقز» تبعید شد. دو سال بعد، مورد عفو قرار گرفت و به بروسه رفت. چندی بعد در «قضا»ی مودانیه به مقام آریالییک منصوب شد. در ۱۰۶۷/۱۶۵۷ با انتقال به «قضا»ی گلیولی، عهده‌دار مقام آریالییک آن جا شد.^۱ عبدالعزیز افندی

۱. برای آگاهی بیشتر درباره زندگی و شخصیت قره‌چلبی‌زاده، نک: بروسلی محمد طاهر، ج ۳، ص ۱۲۰-۱۲۱؛ ثریا، ج ۲، ص ۳۳۹؛ بابینگر، ص ۲۲۴-۲۲۷؛ دایرة‌المعارف دیانت ترکی، ج ۲۴، ص ۳۸۱-۳۸۳؛ احمد رفیق، ص ۱۵۱-۱۸۰؛ رمضان ششن، ص ۳۱۱.

۲. وی برخی آثار فقهی و تفسیر را به عربی نوشته و اخلاق محسنی را به ترکی ترجمه کرده است. نک: کایا (اقایا)، ص XXXII-XXXIII.

3. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin), Nevzat Kaya, T.T.K. Ankara 2003, S.XXIX-XXXIII.

فهرست کتاب سلیمان نامه		
مقاله فتح بغداد در الجهاد ۲۲	مقاله واقعه جانی در ۱۳	ابن جلوس سلطان ان ۸
ولادت سلطان سلیم ۷۸	مقاله عصر قاهره ۶۹	الفتح رودس ۴۷
خرای بیج ۹۹	مقاله اناطولی در فتح اشتباه ۹۴	بستان قرال لاون ۷۹
فتح بغداد دارالسلام ۱۱۳	مقاله اناتولی در فتح ۱۰۸	سورستان سلطان سلیم ۱۰۴
دیگر مقاله فرزندش ۱۳۸	فتح ولایت بغداد ۱۲۶	خرای کورفور ۱۲۳
فتح طشوار و بعض حصون ۱۵۵	مقاله اناتولی در فتح طشوار ۱۴۷	فتح استرق بغداد ۱۴۰
بجای صرصر کنور ۱۸۲	وقعه قونیّه ۱۷۲	بیت صکر طیار ارمان ۱۵۹
مقاله وزرای عثمان ۱۹۹	مقاله نهم زاده سلطان مصطفی ۱۹۸	بروشاه سلطان علین مکان حضرت زلیخا بزرگداری در جامع روم و مدخل پستاندور ۱۹۶
مقاله اعلا کرم ۲۰۰		

فهرست مطالب سلیمان نامه

جمله در صفحه ۳۱ و ۲۹۶ به استقبال از «ایلچی عجم» و در صفحه های ۲۱، ۲۶، ۲۵۷ و ۲۹۱ به شاه عباس دوم اشاره شده است. این اثر توسط نوزات کایا (قایا) تصحیح و منتشر شده است.^۴ متأسفانه اشعار فارسی این اثر در بیشتر موارد به صورت نادرست بازخوانی شده است.

ذیل روضه‌الابرار

۱۳. سلیمان نامه: نویسنده در این اثر به شرح جلوس سلطان سلیمان و فتوحات زمان او و نیز ترجمه احوال علما و وزرای

فهرست تاریخ روضه‌الابرار	
۱	فصل اول در بیان خصص هادان سربل آیدوسل هدان آله و ولده علم ایچین ۴
۲	حضرت آدم صلی الله علیه و سلم ۴
۳	حضرت نوح علیه السلام ۱۰
۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۱۱
۵	حضرت موسی علیه السلام ۱۵
۶	حضرت یونس علیه السلام ۱۶
۷	حضرت عیسی علیه السلام ۱۸
۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۲۰
۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۲۸
۱۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۱۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۱۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۱۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۱۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۱۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۱۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۱۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۱۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۱۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۲۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۲۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۲۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۲۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۲۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۲۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۲۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۲۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۲۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۲۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۳۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۳۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۳۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۳۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۳۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۳۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۳۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۳۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۳۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۳۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۴۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۴۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۴۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۴۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۴۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۴۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۴۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۴۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۴۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۴۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۵۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۵۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۵۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۵۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۵۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۵۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۵۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۵۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۵۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۵۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۶۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۶۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۶۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۶۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۶۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۶۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۶۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۶۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۶۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۶۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۷۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۷۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۷۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۷۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۷۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۷۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۷۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۷۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۷۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۷۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۸۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۸۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۸۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۸۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۸۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۸۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۸۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۸۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۸۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۸۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۹۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۹۱	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۹۲	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۹۳	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۹۴	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۹۵	حضرت موسی علیه السلام ۳۶
۹۶	حضرت یونس علیه السلام ۳۶
۹۷	حضرت عیسی علیه السلام ۳۶
۹۸	حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آله ۳۶
۹۹	حضرت ابراهیم علیه السلام ۳۶
۱۰۰	حضرت موسی علیه السلام ۳۶

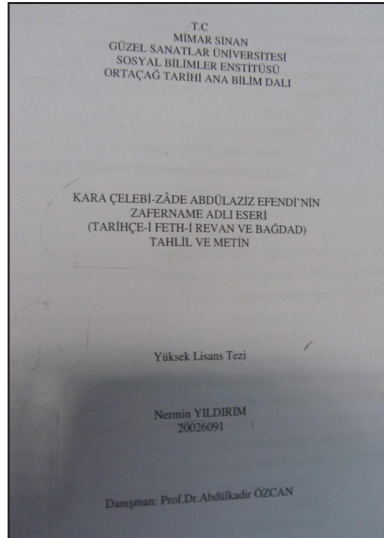
فهرست مطالب روضه‌الابرار

مربوط به ایران از این قرار است: «سفر عراق» و «فتح بغداد» (ص ۴۲۴-۴۲۵)؛ «غزاه بغداد» (ص ۴۲۷)؛ «تفصیل وقایع عهد مراد خان [چهارم]» (ص ۵۵۶)؛ «محاصره بغداد» (ص ۶۰۰)؛ «عقد صلح با شاه عجم» (ص ۶۰۸)؛ نویسنده از صفحه ۵۵۶ تا ۶۱۰ به دوران سلطنت سلطان مراد چهارم پرداخته و در ضمن آن به تفصیل از لشکر کشی سلطان مراد به ایروان و بغداد سخن گفته است. نویسنده شخصاً در لشکر کشی های سلطان مراد حضور داشته و مطالبی که آورده مبتنی بر آگاهی های شخصی از برخوردهای صفویان و عثمانیان است.

۱۲. ذیل روضه‌الابرار: این اثر چنان که از نامش پیداست، ذیلی است بر روضه‌الابرار. نویسنده در این اثر، تاریخ عثمانی را از جلوس سلطان محمد چهارم (حک: ۱۰۵۸-۱۱۰۴) تا زمان درگذشتش در ۱۰۶۸ به صورت سال به سال آورده است. اهمیت این اثر در آن است که مؤلف خود شاهد و ناظر تمام این دوره کوتاه دوازده ساله بوده است. این دوره زمانی مصادف با سلطنت شاه عباس دوم (حک: ۱۰۵۲-۱۰۷۷) در ایران بود. از آن جا که در دوره مراد چهارم و شاه صفی معاهده زهاب میان دو کشور منعقد و منجر به استقرار دوره صلح و آرامش میان دو کشور شد، بنابراین وقایع و مسائل چشمگیری که عبدالعزیز افندی به آن بپردازد در میان نبوده است. با این حال، در برخی صفحه ها می توان به مطالبی درباره ایران برخورد. از

۴. برای مشخصات این چاپ نگاه کنید به منابع.

Zafernâme، تصحیح نرمین یلدرم

در فصل دوم از وقایع و رویدادهای استانبول در اثنای سفر نظامی، از جمله اعدام شورشیان و به ویژه اعدام دو برادر سلطان مراد، شاهزاده بایزید و سلیمان، به دستور شخص سلطان مراد سخن به میان آمده است.

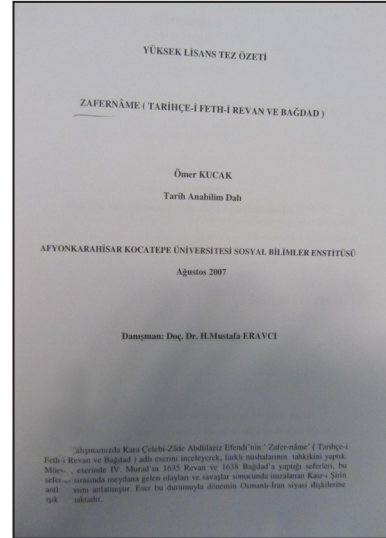
فصل سوم به بازگشت اردوی عثمانی از سفر نظامی و بازپس گیری ایروان از سوی سپاه قزلباش و تصمیم سلطان مراد برای لشکرکشی به بغداد اختصاص دارد. در فصل چهارم شرح لشکرکشی سلطان مراد به بغداد آمده است.

در فصل پنجم از وقایع داخلی عثمانی در هنگام سفر نظامی به بغداد از جمله نبرد پیاله پاشا با اشقیای قزاق برای تصرف قلعه آزاق سخن گفته شده است.

در فصل ششم از بازگشت اردوی عثمانی از بغداد به استانبول و روابط عثمانی با لهستان و بیماری و درگذشت سلطان بحث شده است.

در فصل هفتم، فراهم شدن مقدمات صلح و نقش صدراعظم کمانکش قره مصطفی پاشا در انعقاد معاهده قصر شیرین (/هاب) و مفاد آن آمده است.

در فصل هشتم از فضایل صدراعظم و کارهای عمرانی او سخن به میان آمده است.

Zafernâme، تصحیح عمر کوچاک

دوران او پرداخته است. این اثر، نخستین بار در ۱۲۴۸ در مطبوعه بولاق مصر منتشر شده است. برخی مطالب مربوط به ایران از این قرار است: «فتح بغداد دارالسلام» (ص ۱۱۳)؛ «مقاله القاص میرزا برادر طهماسب» (ص ۱۴۷)؛ «بعث عسکر به دیار ایران» (ص ۱۵۹).

۱۴. Zafernâme یا تاریخچه فتح روان [ایروان] و بغداد: این اثر چنان که از نامش پیداست مربوط به لشکرکشی سلطان مراد چهارم به ایروان در ۱۰۴۴ و بغداد در ۱۰۴۷ است.^۵ نویسنده این اثر را به درخواست صدراعظم کمانکش قره مصطفی پاشا به رشته تحریر درآورده است.

مؤلف کتاب خود را از زمان حرکت اردوی عثمانی از اسکدار در ۲۱ رمضان ۱۰۴۴ شروع کرده و تا انعقاد عهدنامه زهاب و بازگشت صدراعظم به استانبول در ۱۱ رمضان ۱۰۴۹ ادامه داده است. مؤلف وقایع سفر نظامی مراد چهارم را در هفت فصل به نگارش درآورده است. در فصل هشتم نیز به شرح اقدامات عمرانی صدراعظم قره مصطفی پاشا پرداخته است.

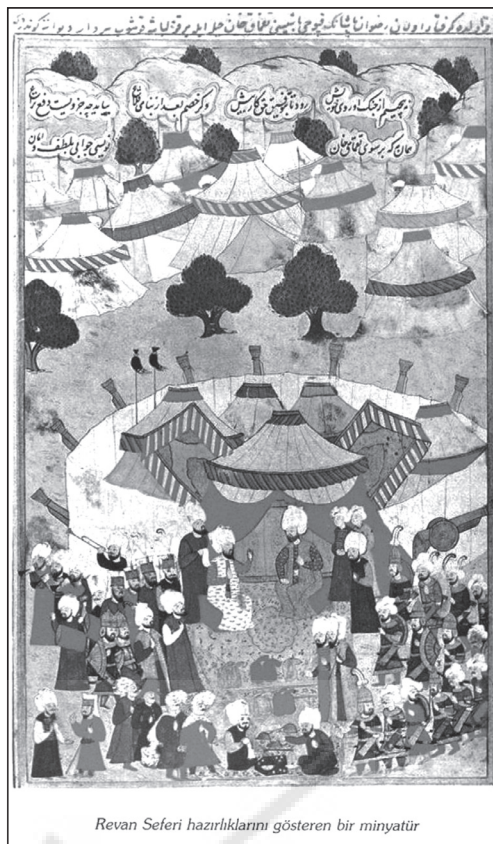
در فصل نخست به فراهم شدن مقدمات سفر نظامی و حرکت اردوی عثمانی از اسکدار و تصرف ایروان پرداخته شده است.

۵. این اثر دوبار به فاصله دو سال در دو دانشگاه مختلف ترکیه به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد تصحیح شده است. مشخصات دو رساله مزبور چنین است: Nermin Yıldırım, Kara Çelebi- Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2005, Ömer Kucak, Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.

کتابنامه:

- بروسه‌لی محمدطاهر، ۱۳۴۲، عثمانلی مؤلفلری، استانبول.
- ثریا، محمد، ۱۳۰۸-۱۳۱۵، سجل عثمانی یا خود تذکره مشاهیر عثمانیه، استانبول.
- جمال‌الدین، محمد، ۲۰۰۳، آئینه ظرفاء، استانبول.
- رفیق، احمد، ۱۹۲۴، عالم‌ر و صنعتکارلر، استانبول.
- روزنامه سفر سلطان مراد چهارم به ایروان و تبریز (۱۰۴۴-۱۰۴۵)، ۱۳۹۰، تصحیح و مقدمه: یونس زیرک، منزل نامه بغداد (۱۰۴۸-۱۰۴۹) تصحیح و مقدمه: خلیل ساحلی اوغلو، ترجمه از ترکی عثمانی، مقدمه، توضیحات و پیوست‌ها: نصرالله صالحی، تهران: طهوری.
- قره‌چلبی‌زاده، عبدالعزیز افندی، ۱۲۴۸، روضة‌الابرار، قاهره: بولاق.
- قره‌چلبی‌زاده، عبدالعزیز افندی، ۱۲۴۸، سلیمان‌نامه، قاهره: بولاق.
- Franz Babinger. Osmanlı tarih Yazarları ve Eserleri, tr. Coşkun Üçok. Ankara, 1992.
- Orhan Bayrak, Osmanlı tarihi yazarları, İstanbul, 2002.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlîl ve Metin), Nevzat Kaya, T.T.K. Ankara 2003.
- Ömer Kucak, Zafername (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- Ramazan Şeşen: Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul, 1998.
- TDVİA, "Karaçelebizade Abdülaziz Efendi" (by Nevzat Kaya);
- Nermin Yıldırım, Kara Çelebi- Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Reva ve Bağdad) Tahlil ve Metin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2005. ■

Revan Seferi hazırlıklarını gösteren bir minyatür

چنان‌که اشاره شد ظفرنامه دوبار به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد تصحیح شده است. در هر دو تصحیح، متأسفانه تصویر نسخه خطی اثر درج نشده و صرفاً متن آوانگاری لاتین آمده است. تصحیح عمر کوجاک (Ömer Kucak) با راهنمایی دکتر مصطفی آراوجی در دانشگاه افیون قره‌حصار در ۲۰۰۷ صورت گرفته و دارای مقدمه‌ای مفصل (IX-İXXIV) است. تصحیح نخست توسط نرمین یلدرم (Nermin Yıldırım) با راهنمایی عبدالقادر اوزجان در دانشگاه معمار سنان در ۲۰۰۵ انجام شده است. گفتنی است که در خصوص موضوع ظفرنامه حاضر یعنی لشکرکشی سلطان مراد چهارم به ایروان و بغداد به تازگی دو متن دست اول عثمانی توسط نگارنده به فارسی ترجمه و منتشر شده است.^۶

۶. متن کامل هر دو پایان‌نامه به صورت pdf در اینترنت قابل دسترسی است.
۷. با این مشخصات: روزنامه سفر سلطان مراد چهارم به ایروان و تبریز (۱۰۴۴-۱۰۴۵) تصحیح و مقدمه: یونس زیرک، منزل نامه بغداد (۱۰۴۸-۱۰۴۹) تصحیح و مقدمه: خلیل ساحلی اوغلو، ترجمه از ترکی عثمانی، مقدمه، توضیحات و پیوست‌ها: نصرالله صالحی، تهران: طهوری ۱۳۹۰.

